

СТУДІЇ

УДК 94(477.83–25–054.4)“1500/1525”

Ольга ГУЛЬ

ВИСТУП ЛЬВІВСЬКОГО МІЩАНСТВА ПРОТИ ЗЛОВЖИВАНЬ МІСЬКОЇ РАДИ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XVI СТОЛІТТЯ

Невід’ємним явищем життя міст Корони Польської і Центральної Європи в XVI ст. були суспільні конфлікти. У першій чверті XVI ст. до виступів дійшло в Познані (1518), Кракові (1521), Любліні (1522), Варшаві (1525), Торуні (1525), Гданську (1526), а також інших великих містах Помор’я, Великопольщі та Малопольщі. Загалом атмосфера неспокою охопила 28 польських міст. Кульмінація цієї хвилі міщанських виступів припала на 1517–1526 рр.¹. Конфліктні ситуації в 1519–1526 рр. виникали також у Львові і стосувалися переважно проблем функціонування міської громади².

Атмосфера в місті на початку XVI століття

На початку XVI ст. Львів був одним із найбільших міст Корони Польської. Ситуація дещо змінилася – після захоплення Османською імперією північнопричорноморських фортець Кілії та Акермана, які були найважливішими постачальниками Львова східними товарами. Хоча місто залишалося важливим центром торгівлі на перетині Сходу та Заходу, все ж втратило давнє значення “сухого порту”³.

Перемоги турків у Молдавії наблизили їх безпосередньо до кордонів Польщі. У кінці XV – на початку XVI ст. місто переживало важкий період. Відтоді почало виконувати функції “бастіону Європи” і одним із перших зазнавало руйнувань під час численних набігів турецьких і молдавських військ. Зокрема, пережило напади ворогів у 1500, 1509, 1514 та 1519 рр.⁴. Окрім того, Львів страждав від стихійних

¹ *Bogucka M.* Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej / M. Bogucka, H. Samsonowicz. – Wrocław, 1986. – S. 478–480; *Szczygiel R.* Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku / R. Szczygiel. – Warszawa, 1977. – S. 37; *Szczygiel R.* Wpływ konfliktów wewnętrznych w miastach polskich XV–XVI wieku na zmiany struktur społecznych / R. Szczygiel // Stare i nowe struktury społeczne / [red. J. Styk, G. Misztal]. – Lublin, 1994. – T. 1: Miasto. – S. 46–47.

² *Ptaśnik J.* Walki o demokratyzację Lwowa od XVI do XVIII wieku / J. Ptaśnik // Kwartalnik Historyczny. – 1924. – R. 38. – S. 229.

³ *Dziubiński A.* Na szlakach Orientu. Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku / A. Dziubiński. – Wrocław, 1997. – S. 11; *Podhorodecki L.* Dzieje Lwowa w zarysie / L. Podhorodecki. – Warszawa, 1993. – S. 45.

⁴ *Zubrzycki D.* Kronika miasta Lwowa / D. Zubrzycki. – Lwów, 1844. – S. 128; Kronika kłesk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450–1586 / A. Walawander. – Lwów,

лих: у 1504 р. значну частину міста знищила пожежа⁵, а в 1511 р. повинь завдала руйнувань краківському передмістю⁶. Для ліквідації їх наслідків необхідні були чималі кошти. Через неспроможність громадян платити внески до державної скарбниці, король неодноразово звільняв їх від сплати податків (у 1505, 1506, 1507, 1512, 1515, 1517, 1518 рр.) – ці гроші перераховувалися на відбудову міських укріплень⁷. Війни, напади і невдалі походи в Молдавію стали причиною занепаду міжнародної торгівлі Львова. Ця ситуація спричиняла численні незгоди в середовищі львівських міщан. Доходило також до виступів громадян проти міської влади.

Причини виступу міщан Львова

Каталізатором конфліктної ситуації були звістки про міщанські виступи в інших містах Корони Польської⁸. Важливі причини суспільних виступів – це також прагнення урядуючої групи (“владної еліти”) змінити форму правління на олігархічну і численні зловживання представників влади своїми повноваженнями⁹. Міщанство вимагало надати поспільству право доступу до міської влади, а також право контролювати фінанси міста¹⁰.

На початку XVI ст. у Львові, як і в інших королівських містах, реальна влада належала колегії райців. До компетенції цієї інституції входило: контроль за збиранням податків, чиншів, організація діяльності ремісничих цехів, контроль за виконанням права складу й інших торговельних привілеїв. Тобто вся економіка була підпорядкована лише одному органу міської влади¹¹.

Варто також зазначити, що на початку XVI ст. у Львові зникає давній звичай щорічних виборів членів міської ради представниками міського поспільства, натомість утверджується практика докооптації лише в разі смерті котрогось із них, тому

1935. – Т. 2: Zniszczenia wojenne i pożary. – S. 103, 106, 112, 115; *Podhorodecki L.* Dzieje Lwowa w zarysie. – S. 46–47.

⁵ *Zubrzycki D.* Kronika miasta Lwowa. – S. 130.

⁶ Історія Львова / [ред. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів, 2006. – Т. 1. – С. 104.

⁷ Привілеї міста Львова / [упоряд. М. Капраль]. – Львів, 1998. – С. 162 (№ 67), 163 (№ 68), 167 (№ 70), 174 (№ 74), 177 (№ 76), 178 (№ 77), 179 (№ 78).

⁸ Відомо про суспільні конфлікти в таких містах: Гданськ (1517): *Bogucka M.* Walki społeczne w Gdańsku w XVI wieku / М. Bogucka // *Szkice z dziejów Pomorza* / [ред. G. Labuda]. – Warszawa, 1958. – Т. 1: Pomorze średniowieczne; Познань (1518): *Maisel W.* Ustrój miasta. Stosunki prawne. Finanse i gospodarka komunalna / W. Maisel // *Dzieje Poznania do r. 1793* / [pod red. J. Topolskiego]. – Warszawa; Poznań, 1988. – Т. 1. – С. 411; Люблін (1518): *Szczygiel R.* Konflikty społeczne w Lublinie. – S. 56.

⁹ *Bogucka M.* Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. – S. 479.

¹⁰ *Szczygiel R.* Wpływ konfliktów wewnętrznych w miastach. – S. 47.

¹¹ *Czołowski A.* Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miejskich do 1848 r. / A. Czołowski // *Miasto Lwów w okresie samorządu 1870–1895*. – Lwów, 1896. – S. XXXVII–XXXVIII; *Zubryk R.* Gospodarka finansowa miasta Lwowa w ll. 1624–1635. Badania z dziejów społeczeństwa i gospodarki / R. Zubryk. – Lwów, 1930. – S. 36; *Капраль М.* Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (нарис історії інститутів магдебурзького права) / М. Капраль // *Український історичний журнал*. – 2006. – № 5. – С. 114.

довший час засідали одні й ті ж особи¹². Так із 23 райців, тобто загальної кількості, які засідали в міській раді протягом 1500–1519 рр., 45 % (10 райців) урядували понад 20 років. Якщо брати до уваги також терміни засідання їх у судовій лаві, то 34 % представників владної еліти Львова урядували в міських інституціях понад 30 років¹³.

Такий спосіб урядування спричинив ситуацію, коли членами міської ради ставали лише представники вузького кола осіб – владної еліти. Це спостерігалося також в інших містах Корони Польської¹⁴. Жорстка структура міської влади Львова, коли доступ до неї, а разом і кар’єрний ріст, були значно ускладненими для “нових людей”, а також значні податки – це основні причини виступу міщан Львова проти міської ради в 1519 р.

Виступ поспільства проти міської ради в 1519 р.

Про невдоволення міщан урядуванням тогочасних райців фактично немає згадок у книгах міської ради. Досить детально описав ці події Денис Зубрицький, який, очевидно, послуговувався джерелами, що не збереглися до нашого часу¹⁵. Під роком 1519 він подав інформацію про те, що кілька років до цього в місті почалися непорозуміння і конфлікти. Міщани звинувачували раду в тому, що вона використовує міські прибутки у власних цілях. Причиною цього, як вважав автор, могла бути купівля с. Зубри, яке райці вважали особистою власністю, а не міською¹⁶. Очевидно, безпосереднім приводом до виступу у Львові були фінансові зловживання райців. Підтверджувати це можуть також звинувачення в негідному господарюванні й використанні міського майна, висловлені на їхню адресу цього ж року¹⁷.

Розгляньмо детальніше інформацію Д. Зубрицького про купівлю с. Сихів і Зубра. Протягом 1507–1508 рр. райці Мартин Вассерброт, Матеус Вайднер, Йоан Коснар, Андреас Бергер, Станіслав Газ, Ніколаус Тичка (урядуючі), Георгій Войнар, Ніколаус Арнесті, Міхаель Гаснер і Георгій Гебель (старі) викупили за кошти з міської казни с. Сихів і Зубра¹⁸. Села ці були куплені не одразу, а частинами. Із запису про угоду купівлі відомо, що в 1508 р. згадані райці зобов’язалися заплатити 820 грн

¹² Czołowski A. Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miejskich. – S. XXXII.

¹³ Підрахунки проведені на основі праці: *Kapral M.* Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku. Spisy urzędników miejskich z obrazu dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego. Lwów / M. Kapral. – Toruń, 2008. – Т. 7: Ziemia Ruskie. – З. 1.

¹⁴ Noga Z. Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy / Z. Noga. – Kraków, 2003. – S. 193; Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku (Przyczynek do badań nad mechanizmami kształtowania się elit) / K. Mikulski // Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku / [red. J. Staszewski]. – Toruń, 1995. – S. 85; Czaja R. Grupy rządzące w miastach nadbałtyckich w średniowieczu / R. Czaja // Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – 2008. – R. 93. – Z. 1. – S. 26.

¹⁵ Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. – S. 142.

¹⁶ Ibid. – S. 143.

¹⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych (далі AGAD). – Metryka Koronna (далі МК) 37. – S. 202.

¹⁸ Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. – S. 133.

за частину цих сіл¹⁹. Д. Зубрицький, описуючи цю трансакцію, вказував, що “в касі було трохи грошей, доклали вони і власних, однак їм бракувало ще 300 гривень, які вони позичили в кафедрального декана Яна Кровицького і забезпечили капітал на купленому маєтку”²⁰. У міській книзі також є запис, датований 1508 р., згідно з яким райці задовольнили сплату в сумі 2 тис. грн шляхетному Яну Яцимірському за частину с. Сихів і Зубра²¹. Прибутки від цих сіл призначалися виключно на особисті потреби райців і могли переходити у спадок. Так у 1522 р., по смерті райця Йоана Коснара, право на прибуток від цих сіл одержала його вдова Ядвіга Коснарова²².

Бартоломей Зіморович так описав обставини, що спричинили купівлю цих сіл: “...до тепер райці були зобов’язані підтримувати порядок у місті за власний рахунок, тому коли в них вже не вистарчало коштів для ремонту міських фортифікацій чи доріг, вони взяли ці села під свою опіку, щоби краще виконувати свої обов’язки”. Відстоюючи інтереси райців, Зіморович також твердив, що с. Сихів і Зубра через ворожі напади перебували в жалюгідному стані і не приносили райцям жодних прибутків²³. Повертаючись до причин конфлікту, поданих Д. Зубрицьким, можна припустити, що вони при купівлі цих сіл вчинили фінансові зловживання, детальнішу інформацію про які, на жаль, хроніст не подав.

Дата міщанського виступу і перебіг подій

Спільна риса більшості суспільних конфліктів у містах Корони Польської – найчастіше вони відбувалися в останніх місяцях зими – на початку весни (лютий–березень)²⁴. Ці місяці – найважчий період у році для найбідніших мешканців середньовічних міст, особливо для найманих робітників. Адже саме тоді на 70–90 % зменшувався розмір оплати праці, порівняно з літнім періодом, й, одночасно, спостерігалось сезонне зростання цін до 120 %, порівняно з іншими порами року²⁵. У цьому полягала причина зростання невдоволення серед міського плебсу, який відіграв важливу роль у всіх суспільних рухах.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУ у м. Львові). – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 490 (Матеріали про встановлення границь між міськими селами Сихів і Зубра та сусідніми селами у зв’язку з майновими спорами між райцями м. Львова та орендаторами, землевласниками і іншими позивачами (Королівські привилеї, декрети, мандати, скарги)). – Арк. 5–6; AGAD. – МК 23. – S. 418.

²⁰ *Zubrzycki D.* Kronika miasta Lwowa. – S. 133.

²¹ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 34–35.

²² ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – спр. 9. – Арк. 399.

²³ *Зиморович Б.* Потрійний Львів: Leopold Triplex / Б. Зиморович / [перекл. з лат. Н. Царьової; ред. О. Шишка]. – Львів, 2002. – С. 98.

²⁴ *Bogucka M.* Walki społeczne w Gdańsku w XVI wieku. – S. 389; *Buława J.* Walki społeczno-ustrojowe w Toruniu w I połowie XVI wieku / J. Buława // *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu.* –1971. – R. 75. – Zesz. 3. – S. 33; *Szczygiel R.* Konflikty społeczne w Lublinie. – S. 47.

²⁵ *Z zagadnień spekulacji i nadużyć handlu żywnością w Gdańsku w XV–XVII w.* / М. Bogucka // *Zapiski Historyczne.* – 1962. – R. 27. – Z. 1. – S. 12; *Samsonowicz H.* Późne średniowiecze miast nadbałtyckich / H. Samsonowicz. – Warszawa, 1968. – S. 237–239.

Подібна ситуація була й у Львові, тому можна припустити, що міське поспільство виступило проти міської ради також у цю пору року. Це могло відбутися в кінці лютого – в місті проходили вибори міської влади. Власне на урочистості з цього приводу в місті завжди збирався натовп: як представників середнього класу міщан, так і бідоти. Очевидно, під час виборів до міської влади, які, зазвичай, відбувалися в день Катедри Св. Петра (22 лютого), у Львові дійшло до розрухи, що перешкодила провести вибори²⁶. Приводом невдоволення міщан була неретельна реєстрація прибутків і видатків міської каси. Аналіз міських рахунків за період першого двадцятиріччя XVI ст. підтвердив, що записи у фінансові книги за 1510–1513 рр. і 1517 р. велися хаотично і неретельно, а в 1514–1516 рр. та 1518 р. взагалі відсутні²⁷. Тільки від 4 квітня 1519 р. усі прибутки і видатки міста почали ретельно фіксувати²⁸.

Ситуація суспільного невдоволення тривала до 4 квітня 1519 р. (*feria secunda post Dominika Letare*), коли вибори відбулися вдруге. Райцями урядуючими були вибрані: Міхаель Гебель, Николаус Тичка, Міхаель Мечник, Магістер Міхаель, Мітеус Мікулка, а королівським бурмістром став Георгій Войнар²⁹. Мабуть, члени міської ради якось переконали поспільство, щоб воно погодилося на проведення виборів. Очевидно, пообіцяли, що ретельно вестимуть реєстри прибутків і видатків міста³⁰. Підтвердженням може бути факт, що власне з цього дня міський писар започаткував практику ведення книг тижневих видатків міської каси³¹ та книг оплати міських податків³². Досі всі фінансові справи міста записували до загальних рахункових книг³³. Факт ведення фінансових книг дещо заспокоїв невдоволених міщан, але перші записи у них були неповними, тому міщани продовжували протестувати.

Обидві сторони конфлікту, очевидно, відправляли свої делегації до короля³⁴. У результаті цих звернень він постановив скликати комісію, яка мала би вирішити всі непорозуміння у Львові. До її складу увійшли львівський архієпископ Бернард Вільчек, Отгон з Ходеча (воєвода руський і староста галицький, коломиїський і снятинський), а також Станіслав із Ходеча (великий коронний маршалок і староста львівський)³⁵.

²⁶ Не віднотовано даних про вибори міської влади в цей час ані у книгах раецьких (ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 260–290), ані в лавничих (ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 223. Арк. 93–152).

²⁷ Там само. – Спр. 698 (Касова книга прибутків і видатків (1460–1514)). – Арк. 902–918.

²⁸ Там само. – Спр. 699 (Книга реєстрів тижневих прибутків від торгів та ваг (1519–1549)); там само. – Спр. 706 (Книга реєстрів тижневих видатків міської каси (1519–1530)).

²⁹ Там само. – Спр. 699. – Арк. 1.

³⁰ *Szczygiel R.* Konflikt pospólstwa lwowskiego z radą miejską z 1519 roku. *Chronologia wydarzeń // Prywatne archiwum prof. R. Szczygła.* – 21 s.

³¹ ЦДІАУ у м. Львові. – Спр. 706.

³² Там само. – Спр. 699.

³³ Там само. – Спр. 695 (Касова книга прибутків і видатків (1404–1414)); Спр. 696 (Касова книга прибутків і видатків (1404–1426)); Спр. 698 (Касова книга прибутків і видатків (1460–1514)).

³⁴ AGAD. – МК 37. – S. 297.

³⁵ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2, – Спр. 699. – Арк. 8–9; там само. – Спр. 706. – Арк. 9–10. Роки урядування панів з Ходеча подані за: *Urządnicy województwa ruskiego*

Комісія засідала у Львові 30 вересня 1519 р. (*feria secunda ipso die S. Hieronimi*). Її члени “для вислухання, заспокоєння, злагодження скарг, незгод і спорів між панамі бурмістром і райцями, з одної сторони, і цілим поспільством міста Львова – з іншої” мали розглянути скарги, що стосувалися проблем реєстрації прибутків і видатків міста, адміністрування і управління, а також виборів міської влади³⁶.

Рішення королівської комісії, зміна процедури виборів міської ради

Члени комісії, вислухавши від імені короля звинувачення обох сторін, поставили упорядкувати питання, пов’язані з обліком міського майна. Зокрема, відтоді райці були зобов’язані ретельніше вести фінансові книги. Для цього була створена спеціальна інституція – Лонгерія, до складу якої мали входити двоє райців, т. зв. економів чи лонгерів. До їх обов’язків належали: контроль за фінансовою діяльністю ради, ведення реєстрів прибутків і видатків та управління міською касою³⁷.

30 вересня 1519 р. у присутності комісії було вибрано перших лонгерів. Ними стали: Матеус Мікулка (“урядуючий” райця) та Магістер Міхаель (“старий” райця)³⁸. Тому можна припустити, що у Львові лонгерів вибирали одного з “урядуючих”, а іншого – зі “старих”.

Необхідно зазначити, що в більшості польських міст, в яких у першій чверті XVI ст. також спостерігалися суспільні конфлікти, основними постулатами міщанської опозиції також було створення інституцій, які мали б контролювати фінансову діяльність влади³⁹. Так у Любліні з цього часу поспільство вибирало двох шафарів⁴⁰. У Кракові від 1521 р. щорічно одразу після номінації нових членів ради також вибирали двох лонгерів, які були найвпливовішими серед райців⁴¹.

Одночасно королівська комісія затвердила новий порядок управління містом (*Plantatio regiminis Civitatis*), який мав санкціонувати нову процедуру виборів райців⁴². Згадку про це подав у “Хроніці міста Львова” Денис Зубрицький, який так описав цю подію: “...і склали новий статут для міста під назвою «Впровадження управління містом» («*Plantatio regiminis Civitatis*»), який не зберігся до наших днів”⁴³.

Затвердження нової процедури виборів колегії райців спричинило зміни у функціонуванні міської влади. Щоб детальніше схарактеризувати, яких змін за-

XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska/sanocka). Spisy. Opracował Kazimierz Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – № 340, 1176.

³⁶ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 699. – Арк. 8–9; Спр. 706. – Арк. 9–10.

³⁷ Там само. – Спр. 699. – Арк. 8–9; Спр. 706. – Арк. 9–10.

³⁸ Там само. – Спр. 699. – Арк. 8–9.

³⁹ *Szczygiel R.* Konflikty społeczne w Lublinie. – S. 56; *Cieślak T.* Postulaty rewolty pospólstwa gdańskiego w r. 1525. / *T. Cieślak // Czasopismo Prawno-Historyczne.* – 1954. – Т. 6. – З. 1. – S. 134; *Buława J.* Walki społeczno-ustrojowe w Toruniu w I połowie XVI wieku / *J. Buława // Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu.* – 1971. – R. 75. – Z. 3. – S. 30.

⁴⁰ *Szczygiel R.* Konflikty społeczne w Lublinie. – S. 39.

⁴¹ *Noga Z.* Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy / *Z. Noga.* – Kraków, 2002. – S. 50.

⁴² *Zubrzycki D.* Kronika miasta Lwowa. – S. 143.

⁴³ *Ibid.* – S. 143.

знав спосіб виборів міської влади, коротко розглянемо процедуру виборів міської ради в XV і на початку XVI ст. Згідно з декретом Владислава Опольського від 7 листопада 1378 р. львівським міщанам був наданий уряд вїйта, цим же декретом – затверджений порядок вибору райців⁴⁴. Рада тоді складалася з 6 осіб, яких вибирали представники поспільства, очевидно, “старші” цехів⁴⁵. Райці мали право вибирати з-поміж себе судового вїйта, а результати виборів затверджував представник королівської влади, тобто львівський староста⁴⁶. Райці, вибрані на рік, у період засідання в раді називалися “урядуючими” (“residentes”), а всі інші, які в попередніх роках були членами раецької колегії, – “старими” (“antiqui”), вони виконували дорадчі функції⁴⁷. Ця процедура виборів типова для більшості королівських міст у Польському королівстві⁴⁸.

Такого порядку виборів дотримувалися в місті у XIV і XV ст. Та все ж, незважаючи на те, що щорічно проводили вибори представників міської влади, часто до ради кілька років поспіль потрапляли одні й ті ж люди. Типовою була ситуація, коли в кожній новообраній раді засідало декілька райців (зазвичай троє) з попереднього складу. На думку Александра Чоловського, осіб, діяльність яких високо оцінювало місто, переобирали. Так спостерігалася “стабілізація” влади – почала формуватися група осіб, які творили владну еліту міста. Представники таких львівських родин, як Зомерстайнів, Геблів, Лінднерів, Ханлів, Тичків, Шольців, Вазів, Запалів, Глячів упродовж кількох поколінь займали місця в міській владі і завжди їх вибирали представники поспільства⁴⁹.

Зміна процедури виборів райців, узаконена в 1519 р., полягала в тому, що склад міської ради було збільшено до 12 членів. Відтоді рада складалася з двох колегій: 6 “урядуючих” райців виконували свої функції протягом року, а 6 “старих” – дорадчі функції. Щороку, 22 лютого, в день виборів ці дві колегії змінювалися навзаєм і продовжували управляти містом. Тобто була скасована практика щорічних виборів міської влади представниками поспільства. Кооптація нового члена відбувалася тільки у випадку смерті когось або коли райця сам відмовлявся від займаної посади. Одночасно було постановлено, що райці можуть вибирати нового представника ради тільки з членів лавничого суду⁵⁰. З цього часу рада перестала захищати інтереси всього міського суспільства, а стала репрезентантом групи найбагатших міщан.

Місце колегії райців, представників якої вибирали щороку, від 1519 р. змінила 12-особова пожиттєва інституція. В основному, кожен райця урядував що другий рік,

⁴⁴ Капраль М. Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст. (Нарис історії інститутів магдебурзького права) / М. Капраль // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 112; Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. – Т. 1. – С. 41–42.

⁴⁵ Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce / J. Ptaśnik. – Kraków, 1934. – S. 70.

⁴⁶ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. – Т. 1. – С. 41–42.

⁴⁷ Czołowski A. Pogląd na organizację i działalność władz miejskich. – S. XXXI.

⁴⁸ Bogucka M. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. – S. 455.

⁴⁹ Czołowski A. Pogląd na organizację i działalność władz miejskich. – S. XXXI.

⁵⁰ Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. – S. 159; Czołowski A. Pogląd na organizację i działalność władz miejskich. – S. XXXI.

завичай (до 1604 р.), при щорічній зміні⁵¹. Зі старої і урядуючої ради, а також лави судової, утворилася група, з якої номінували нового представника. Завичай, райці походили з родин, пов'язаних між собою кровною спорідненістю⁵². З 1519 р. роль старости як репрезентанта короля полягала в тому, що він з-поміж 6 райців мав право вибирати одного, який повинен був виконувати функції королівського бурмистра.

В історіографії часто виникало питання, як саме представникам владної групи вдалося утвердити практику довічного урядування в місті. Александер Чоловський вказував, що “таке розширення свого складу рада запровадила не з волі короля і без дозволу міської громади, а в результаті таємної змови з львівським старостою Станіславом з Ходеча і його братом Оттоном, маршалком коронним”⁵³. Ян Пташнік твердив, що “зміну устрою міської ради запровадили Станіслав і Оттон з Ходеча як легітимні комісари з волі короля”⁵⁴.

Можна погодитися із твердженням Антонія Прохаски, що стосунки, які склалися між старостами львівськими і містом, не відрізнялися від поширених у всій Польщі. Тобто вони в XVI ст. керувалися виключно правом польським, тому своїми діями частіше підтримували інтереси шляхти, а не міщан. Також між львівськими старостами і містом тривали суперечки і незгоди не лише станові, але і ті, що стосувалися матеріальних благ⁵⁵. Можна припустити, що Оттона і Станіслава з Ходеча підкупили, а оскільки їхній авторитет серед шляхти і в королівському дворі був беззаперечним, то вони могли підтримати зміну способу виборів райців.

Подібні зміни виборчого порядку запроваджені і в інших містах. Так у Кракові з кінця XV ст., а в Познані з 1504 р., устрій міської влади також зазнав значних змін – уряд райців став позитивним і склад ради також збільшився. Але, на відміну від Львова, там райці не кооптували нових членів ради самовільно, а вибирали нових представників, яких перед цим затверджував воєвода⁵⁶.

У Каліші королівським декретом від 11 червня 1512 р. був утверджений такий спосіб виборів міської ради: представники поспільства мали вибирати 12 кандидатів, а староста з-поміж них і райців, що складали свої повноваження, вибирав 6 урядуючих на наступний рік. Вибрані на урядування райці засідали в раді також позитивно⁵⁷. Можемо припустити, що, за згодою короля, староста й інші комісари утвердили практику урядування і спосіб виборів райців, які поширилися в інших містах ще перед великою хвилею суспільних конфліктів у містах (1517–1526).

⁵¹ *Czołowski A.* Pogląd na organizacje... – S. XXXII.

⁵² *Bogucka M.* Dzieje miast i mieszczaństwa. – S. 455.

⁵³ *Czołowski A.* Pogląd na organizacje i działalność władz miejskich. – S. XXXII.

⁵⁴ *Ptaśnik J.* Miasta i mieszczaństwo dawnej Polski. – S. 159.

⁵⁵ *Prochaska A.* Lwów a szlachta / A. Prochaska. – Lwów, 1919. – S. 30–31.

⁵⁶ *Maisel W.* Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku / W. Maisel. – Poznań, 1961. – S. 171.

⁵⁷ *Szczygieł R.* Zainteresowanie kaliską procedurą wyboru rady miejskiej we Lwowie w drugiej połowie XVI wieku / R. Szczygieł // In tempore belli et pacis. Ludzie – Miejsca – Przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej / [pod red. T. Grabarczyka, A. Kowalskiej-Pietszak, T. Nowak]. – Warszawa, 2011. – S. 470.

Королівська комісія 30 вересня 1519 р. постановила також, щоб у місті відбулися повторні вибори членів міської ради. Райці, вибрані 4 квітня і які до цього часу виконували функції урядуючих, стали в цей день “старими”. Одночасно до складу міської ради додатково вибрали чотирьох нових – Матеуса Мікулку, Йоана Кохно, Мартина Вассерброта та Йоана Фрайборка. Окрім них, до колегії урядуючих увійшли Станіслав Газ та Міхаель Мечник, які до цього вже були райцями⁵⁸. Потрібно зазначити, що формально право бути обраним до складу міської ради з-поміж цих чотирьох осіб мали лише Матеус Мікулка і Мартин Вассерброт, бо тільки вони до того засідали в судовій лаві⁵⁹. Воли були представниками патриційних родин, зокрема Матеус Мікулка походив із давнього львівського роду, представники, якого засідали в раді протягом трьох поколінь⁶⁰. Мартин Вассерброт – не місцевого походження, але його родина займала чільне місце у структурі міської влади. Його батько (також Мартин) прибув із Рима в 1469 р.⁶¹ і досить швидко влився в середовище владної еліти Львова, бо вже з 1473 р. засідав у лавничому суді⁶². Маючи в міських урядах попередників зі своїх родів і засідаючи попередньо в лаві, вони були реальними претендентами на місце в міській раді.

У Йоана Фрайборка і Йоана Кохно згідно з новим порядком виборів не було легітимних підстав обиратись до колегії райців, адже не мали ані наукових звань, ані не займали жодних посад у міських інституціях. Очевидно, вони використали момент неспокою в місті і за згодою комісарів стали райцями. Окрім того, Йоан Фрайборк мав родинні зв'язки з Матеусом Мікулкою – райцею, який також тоді був вибраним до складу міської ради. Фрайборк правдоподібно увійшов до складу владної еліти Львова через одруження з Анною Мікулчанкою, донькою Мікулки⁶³. На відміну від цих двох, право бути райцею мав міський писар Ніколаус з Пільзна.

Події у Львові 1520–1526 рр.

Цікавий факт: у цей неспокійний час у місті слухалися два судові процеси, очевидно, пов'язані між собою. Перший точився між райцями і міським писарем Ніколаусом з Пільзна, якого вони звинувачували у фальшуванні записів у раецьких книгах і спротиві міській владі⁶⁴.

⁵⁸ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 699. – Арк. 8–9; Спр. 706. – Арк. 9–10.

⁵⁹ Мартин Вассерброт був лавником протягом 1518–1519 рр.: *Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku. Spisy urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego / M. Kapral.* – Lwów; Toruń, 2008. – Т. 7: Ziemie Ruskie. – З. 1. – S. 415; Матвій Мікулка – протягом 1515–1519: *Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa.* – S. 399.

⁶⁰ *Skoczek J. Studia nad patrycjatem lwowskim wieków średnich / J. Skoczek // Pamiętnik Historyczno-Prawny.* – Lwów, 1929. – Т. 7. – З. 5. – S. 25.

⁶¹ *Janeczek A. Album civium Leopoliensium: rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783 / A. Janeczek.* – Poznań; Warszawa, 2005. – Т. 2. – S. 224.

⁶² *Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa.* – S. 415.

⁶³ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 1224.

⁶⁴ *Петришак Б. До історії фальсифікації документів у львівській міській канцелярії XVI ст. / Б. Петришак // Pamiętnik VII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki (Archiwista w świecie źródeł historycznych).* – Lublin, 2007. – С. 61–62.

Короткий опис цього процесу подав Бартоломей Зіморович – досить стереотипно описав вчинок писаря. Зіморович твердив, що Ніколаус з Пільзна спричинився до виникнення в місті суперечок і незгод, за що поплатився головою. Згідно з ним, писар фальшував документи (хоча у праці не подано жодних прикладів фальшування), а також виступив проти представників ради і навіть зашкодив своєю діяльністю деяким райцям – виступив проти райця Йоана Фрайборка⁶⁵. Очевидно, Ніколаус разом із райцями брав участь у встановленні нового способу виборів райців. Під час подій 1519 р., а також 27 травня 1520 р. у складі делегації міста їздив до короля Сигізмунта I⁶⁶. Підтвердження того, що ці справи були політичними – те, що райці 1520 р. ще неодноразово відправляли своїх представників до руського воеводи⁶⁷ та короля⁶⁸. Численні виїзди до короля, старости і єпископа доводять, що вони докладали значних зусиль, аби узаконити пожиттєвість свого уряду, проти чого протестувало поспільство.

У 1519 р. та протягом першої половини 1520 р. у відносинах між писарем та громадою міста не спостерігалось жодних непорозумінь. Лише в середині 1520 р. Ніколаус з Пільзна втратив довіру райців, які 13 серпня 1520 р. розпочали проти нього судовий процес. Його звинуватили у фальшуванні документів, жодних доказів цього злочину в суді не було представлено, натомість писаря ув'язнено без права взяття на поруки⁶⁹. 4 вересня цього ж року до раського суду звернулися лавники на чолі з вйтом, які також звинуватили його у фальшуванні документів та образі вйта⁷⁰. Ніколаус двічі звертався до короля, після чого Сигізмунт I 17 вересня 1520 р. наказав бурмістру і райцям звільнити писаря і дозволити йому виконувати свої обов'язки⁷¹, а вже 23 вересня видав постанову, згідно з якою ця судова справа переходила виключно до компетенції королівського суду⁷². Після цього спір між райцями і писарем на деякий час призупинився.

Натомість інтенсивніше почали розвиватися події, пов'язані з судовим процесом над райцями Йоаном Фрайборком, Матеусом Мікулкою і Йоаном Кохно. Проти них виступили райці на чолі з бурмістром та лавники і вйтом, а також ціле поспільство Львова, і звинуватили їх у фінансових зловживаннях⁷³. Йоану

⁶⁵ Зіморович Б. Потрійний Львів. – С. 101.

⁶⁶ Дані про поїздки були занотовані до фінансових книг, це може свідчити про те, що делегація до короля їздила за згодою ради і поспільства: ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 706. – Арк. 41.

⁶⁷ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 706. – Арк. 39 (15 травня 1520 р.); Арк. 52 (15 серпня 1520 р.).

⁶⁸ Там само. – Арк. 41 (27 травня 1520 г.); Арк. 59 (27 вересня 1520 г.).

⁶⁹ Там само. – Спр. 9. – Арк. 312–313.

⁷⁰ Там само. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 101. Арк. 1.

⁷¹ Там само. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 57; там само. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 1; там само. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 318–319. Ці документи були також опубліковані: *Петришак Б.* До історії фальсифікації документів у львівській міській канцелярії XVI ст. – С. 64–66.

⁷² ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 318–319.

⁷³ AGAD. – МК 37. – С. 202.

Фрайборку інкрементували, окрім цього, ще й невиконання обов'язків, а також публічні погрози, висловлені на адресу вїта і лавників⁷⁴. 23 грудня 1520 р. король видав декрет, згідно з яким у разі недотримання спокою сторони процесу мали сплатити поруку в розмірі 1 тис. грн⁷⁵. Процес, пов'язаний з фінансовими зловживаннями трьох райців, розглядався на декількох судових сесіях і тривав до літа 1521 р. Представлені звинувачення стосувалися, в основному, Йоана Фрайборка. З часом справа перейшла до юрисдикції львівського гродського суду. 10 травня 1521 р. до суду прибув Й. Фрайборк і домагався, щоб райці видали потрібні для його справи документи, бо, як він твердив, порука за нього вже була заплачена ще 25 березня 1521 р.⁷⁶ На цій же сесії суду від імені писаря Ніколауса виступив Герасим, син Маргарити Тлусті-Мартінової, тобто брат Анни – дружини Ніколауса з Пільзна⁷⁷. Він представив мандат короля, згідно з яким писаря мали звільнити на поруки⁷⁸. Незважаючи на те, що за Ніколауса було заплачено застава, райці не квапилися його звільняти. З наступних місяців відсутня інформація про перебіг цього процесу, відомо лише, що в кінці червня 1521 р. до короля їздила делегація міста у складі двох райців, вїта і трьох лавників⁷⁹. Можна припустити, що поїздка стосувалася згаданої справи. Очевидно, наслідком перебування представників міста при королівському дворі – видання 4 липня 1521 р. мандата, згідно з яким троє згаданих райців мали бути ув'язнені у вежі на необмежений час. З тексту цього документа відомо, що райці і лавники звинувачували Йоана Фрайборка, Йоана Кохно і Матеуса Мікулку в тому, що вони поширювали серед міщан неправдиві поголоси, нібито райці Ніколаус Тичка, Станіслав Газ, Йоан Коснар, Георгій Войнар використовували для власних потреб міський маєток, через що останні змушені були зректися уряду. А звинувачені тим часом зайняли їх місця в раді. Справу Йоана Фрайборка король направив на розгляд до міського суду⁸⁰. До листопада 1521 р. райці неодноразово виділяли значні суми для поїздки до королівського двору⁸¹. Зокрема 4 листопада цього року на слуханні лавничого суду було постановлено делегувати Петра Целяра до великого коронного маршалка і до його повернення нічого в цій справі не вирішувати⁸². Подальший перебіг процесу не відображений у книгах міського суду.

Королівський декрет від 30 листопада 1521 р., виданий у справі райців Матеуса Мікулки, Йоана Фрайборка і Йоана Кохно, стосувався також Ніколауса

⁷⁴ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 315 (24 червня 1520 р.); там само. – Спр. 9. – Арк. 317–318 (8 вересня 1520 р.).

⁷⁵ Там само. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 356–357.

⁷⁶ Там само. – Стор. 409–410.

⁷⁷ Там само. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 244.

⁷⁸ Там само. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 411 (10 травня 1521 р.).

⁷⁹ Доступна інформація про делегації від 24 червня 1521 р. до 29 червня 1521 р.: ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 706. – Арк. 95–96.

⁸⁰ AGAD. – МК 37. – S. 202 (4 липня 1521 р.).

⁸¹ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 706. – Арк. 97 (15 липня 1521 р.); Арк. 99 (5 серпня 1521 р.); Арк. 101 (24 серпня 1521 р.); Арк. 108 (4 жовтня 1521 р.).

⁸² Там само. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 232. – Арк. 89.

з Пільзна. Згідно з рішенням короля писар був засуджений до страти⁸³. З цього документа відомо, що Йоан Фрайборк присягнув перед Вищим судом магдебурзького права на замку у Кракові, що нічого не чинив проти короля і не бачив жодних книг, не фальшував їх, а також заперечив присвоєння грошей від цехів і приватних осіб⁸⁴.

Можемо припустити, що головними керівниками поспільства під час весняного виступу 1519 р. були Йоан Кохно і Матеус Мікулка. Не змігши 4 квітня 1519 р. потрапити до складу урядуючої ради, вони почали діяти активніше. Зокрема, Йоан Фрайборк відсилав до короля петиції проти райців⁸⁵. Окрім того, йому і двом іншим інкремінували поширення суперечок у місті⁸⁶. 20 лютого 1522 р. із них зняли всі звинувачення і звільнили з ув'язнення⁸⁷. Ця подія спричинила незадоволення поспільства. За чотири дні, 24 лютого, Станіслав Сворч, обурений цією постановою, звернувся зі скаргою на Йоана Фрайборка до Вищого суду магдебурзького права на замку у Кракові⁸⁸. На жаль, не відомо, чи мала продовження ця справа. Описуючи події 1520–1522 р., Бартоломей Зіморович вказував, що через писаря між райцями почалися суперечки і колеги остерегалися співпрацювати з ними⁸⁹, а почали контактувати лише після зняття з них усіх звинувачень⁹⁰.

Повертаючись до скарги міщанина Сворча, треба зазначити, що, очевидно, вона не мала більше впливу на подальші відносини між М. Мукулкою, Й. Фрайборком і Й. Кохно, адже вони і надалі займали високі посади в місті. Відомо, що були членами міської ради протягом декількох наступних років⁹¹. Виконували також функції бурмістра і вїта, зокрема Матеус Мікулка в серпні 1522 р. був бурмістром, а Йоан Фрайборк 1522 р. згадувався в міських книгах як райця і вїт (*consul et aduocatus*)⁹². У 1523 р. вони також згадуються як орендарі львівських податків⁹³.

Натомість для міського писаря, який у 1519 р. був претендентом на місце в раді, ці події закінчилися трагічно. Причина, мабуть, полягала в тому, що за своїм походження не був львів'янином, не зміг протидіяти авторитету райців. На думку Богдани Петришак, писар мав можливість чинити опір запровадженню нового

⁸³ AGAD. – МК 37. – S. 297 (30 листопада 1521 р.).

⁸⁴ Ibid. – S. 297–298.

⁸⁵ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 706. – Арк. 41.

⁸⁶ AGAD. – МК 37. – S. 297 (30 листопада 1521 р.).

⁸⁷ Ibid. – МК 35. – S. 729 (20 лютого 1522 р.).

⁸⁸ Копія запису у книзі лавничого суду: ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. – 232. – Арк. 132.

⁸⁹ *Зиморович Б. Потрійний Львів.* – С. 102.

⁹⁰ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 525 (16 серпня 1522 р.).

⁹¹ Матеус Мікулка (1519–1524), Йоан Фрайборк (1519–1527), Йоан Кохно (1519–1527): *Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa.* – № 153, 155, 154.

⁹² ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 232. – Арк. 132, 134, 149, 184, 255.

⁹³ Там само. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. Арк. 468.

порядку виборів ради. У цій справі він міг звернутися за допомогою до вїта і лавників, які, програвши справу, звинуватили у всьому писаря⁹⁴.

Звинувачення райців у присвоєнні прибутків від с. Сихова і Зубри, очевидно, спростували комісари, бо король привілеєм від 1525 р., виконуючи прохання райців, відлучив ці села від юрисдикції воєводи, каштелянів і старости і від підпорядкування їх земському праву, а натомість підпорядкував магдебурзькому праву, тобто юрисдикції бурмистра і райців⁹⁵. Рішення короля не вирішило остаточно конфлікту навколо цього питання. Непорозуміння і конфлікти щодо прибутків від цих володінь тривали також і в другій половині XVI ст.

Невдоволення поспільства фінансовою діяльністю ради не припинялося також протягом наступних років. Очевидно, для вирішення цих справ делегації обох сторін неодноразово їздили до короля⁹⁶. Внаслідок чого 10 січня 1526 р. король Сигізмунд I видав привілей про утворення нової інституції – “Комісії 10 мужів” (*Decemvirum*). До її складу мало входити 4 лавників і 6 представників міської громади. Щороку перед виборами райці, які складали свої повноваження, мали звітувати перед представниками цієї інституції про прибутки і видатки міської казни⁹⁷.

Підсумовуючи слід зазначити, що виступи міщанства Львова проти міської ради в першій чверті XVI ст. не набули значного поширення і були, в основному, обмежені конфліктом у середовищі владної еліти. На відміну від інших міст, де результат міщанських виступів – утворення незалежних інституцій, які мали репрезентувати інтереси поспільства, у Львові натомість райці, скориставшись напруженою ситуацією, запровадили не вигідну для поспільства систему управління містом.

Отже, головним досягненням львівських міщан під час виступу в 1519 р. було заснування Лонгерії – інституції, що складалася з 2 райців, покликаної управляти міським майном, а згодом – утворення комісії *Decemvirum*, члени якої мали контролювати ведення всіх прибутків і видатків міста, тобто діяльність лонгерів.

⁹⁴ *Петришак Б.* Міські писарі Львова другої половини XIV–XVI ст.: просопографічне дослідження: дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.06 / Б. Петришак. – Львів, 2010. – С. 284.

⁹⁵ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. – С. 188–191.

⁹⁶ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 706. – Арк. 41, 59.

⁹⁷ ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 131. – Спр. 345; Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. – С. 196–198.